

УДК 631.811.98:633.34 (477.84)

КОНОНЧУК О.Б., канд. біол. наук

ПИДА С.В., д-р с.-г. наук

Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка

e-mail: konon67@ukr.net

ПОНОМАРЕНКО С. П., канд. хім. наук

Державне підприємство «Міжвідомчий науково-технологічний центр «Агробіотех»

НАН України та МОНмолодьспорту України

РОСТОВІ ПРОЦЕСИ ТА БОБОВО-РИЗОБІАЛЬНИЙ СИМБІОЗ СОЇ КУЛЬТУРНОЇ ЗА ПЕРЕДПОСІВНОЇ ОБРОБКИ НАСІННЯ РІСТРЕГУЛЯТОРАМИ РЕГОПЛАНТ І СТІМПО

Встановлено, що регулятори росту рослин з біозахисними властивостями Регоплант і Стімпо посилюють ростові процеси рослин сої та активізують утворення і функціонування соєво-ризобіального симбіозу на основі аборигенних популяцій *Bradyrhizobium japonicum* у ґрунтово-кліматичних умовах Тернопільської області.

Ключові слова: регулятори росту рослин, Регоплант, Стімпо, соя культурна, ріст, бобово-ризобіальний симбіоз.

Постановка проблеми. Соя, поряд із кукурудзою, пшеницею і рисом, належить до стратегічних культур світового землеробства, потенціал якої в Україні не вичерпаний. Це унікальна кормова, продовольча, лікарська і технічна культура, яка завдяки поєднанню двох найважливіших процесів – фотосинтезу і біологічної фіксації азоту, значною мірою забезпечує свою потребу в азоті, покращує родючість і азотний баланс ґрунту, вирішує проблему харчового і кормового білка.

У зв'язку з цим, в Україні прийнята програма «Соя України 2008–2015», яка передбачає щорічне виробництво зерна сої на рівні 1,5–3,0 млн т за рахунок не тільки розширення посівних площ і удосконалення технологій вирощування, а й підвищення ефективності бобово-ризобіального симбіозу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зростання активності симбіотичної азотфіксації бобових рослин, їх фізіологічних процесів і продуктивності можна досягти не тільки передпосівною інокуляцією, яка часто проявляє нестабільну ефективність [3], а й застосуванням регуляторів росту рослин (РРР) [2–4]. Саме біологічно активні речовини істотно впливають на симбіоз, що проявляється в участі цих речовин в інокуляційному процесі, генезисі бульбочок, регуляції активності азотфіксації [3, 6].

Дані науковців свідчать, що застосування регуляторів росту рослин дозволяє підвищити врожай зерна сої на 13–18 % за мінімальних матеріальних витрат, а використання регуляторів росту сумісно з нітрагіном ще й забезпечує розвиток азотфіксувальних бактерій [4, 5, 8, 9, 12]. Разом з тим, вивчення впливу РРР Івіна, Емістиму С, Агростимуліну та Біолану на накопичення біомаси бульбочкових бактерій сої показало, що інтродуковані штами *Bradyrhizobium japonicum* по-різному реагують на присутність у живильному середовищі зазначених речовин [2].

Використання РРР як елементу агротехнологій суттєво обмежується виявленням специфіки дії регуляторів росту залежно від виду і сорту рослин, способу застосування, місцевих ґрунтово-кліматичних умов тощо. Тому важливим завданням науки є попередня перевірка і розробка найраціональніших прийомів їх застосування.

Метою дослідження було встановити вплив РРР Регоплант і Стімпо на ростові процеси та симбіотичну азотфіксацію сої культурної в ґрунтово-кліматичних умовах Тернопільської області.

Матеріал і методика досліджень. Польові дослідження проводили на ділянках агробіолабораторії Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Ґрунт – чорнозем типовий, за механічним складом важкосуглинистий, містить численні популяції аборигенних і штучно внесених під час попередніх досліджень бульбочкових бактерій. В орному шарі містить *N* (за Корнфілдом) – 13,5 мг/100 г ґрунту (низький), *P* і *K* (за Чіріковим), відповідно, 14,8 та 11,4 мг/100 г ґрунту (підвищений), *Mn* – 68,5 мг/кг ґрунту (середній), *B* – 1,21 мг/кг і *Cu* – 3,64 мг/кг ґрунту (високий), обмінна кислотність *pH* 6,7 (нейтральна).

Об'єктом дослідження була соя культурна (*Glycine max* (L.) Merr.) сорту Аннушка, який належить до ультраскоростиглої зернової групи з вмістом у насінні 40-41,5 % протеїну, до 23,5 % олії та генетичним потенціалом продуктивності до 40 ц/га [11].

Сою вирощували за прийнятою для Лісостепу України технологією – норма висіву 700 тис. насінин на 1 га, ширина міжрядь 45 см, глибина сівби – 3-4 см, строк сівби – перша половина травня. Сою висівали у 7-пільній польовій сівозміні після удобреної картоплі без використання добрив та хімічних засобів захисту. Догляд за культурою передбачав лише агротехнічні заходи.

Перед посівом насіння сої поверхнево зволожували водою із розрахунку 2 % від його маси (контроль) та рістрегуляторами Регоплант (25 мл/л) («Регоплант») і Стімпо (2,5 мл/л) («Стімпо»). Оброблене насіння відразу висівали у 4-кратній повторності з обліковою площею 9 м² та послідовним розміщенням варіантів.

Досліджувані препарати, які створені у Міжвідомчому науково-технологічному центрі «Агробіотех» (м. Київ), мають торгові назви Регоплант і Стімпо з відповідними технічними умовами ТУ У 24.2-31168762-006 – РРР «Регоплант» та ТУ У 24.2-31168762-005 – РРР «Стімпо». В основу препаратів покладено синергічний ефект взаємодії продуктів біотехнологічного культивування гриба-мікроміцета з кореневої системи женьшеню – препаратів Радостим і Біолан та продуктів життєдіяльності бактерій *Streptomyces avermitilis* – аверсектина [10].

Протягом вегетації за загальноприйнятими методиками визначали показники висоти рослин, сирої і сухої маси їх органів, польову схожість, площу листків на рослинах ваговим методом на основі висічок [7]. Облік кореневих бульбочок проводили методом рамкового виймання ґрунту (метод моноліту), їх нітрогеназну активність – ацетиленвідновним методом [13]. Аналіз газової суміші проводили в Інституті сільськогосподарської мікробіології та агропромислового виробництва НААН (м. Чернігів).

Статистичне опрацювання даних проводили за допомогою програми *Excel*.

Результати досліджень та їх обговорення. Встановлено, що передпосівна обробка насіння сої сорту Аннушка РРР Регоплант і Стімпо підвищувала польову схожість, відповідно, на 1,9 і 2,9 % порівняно з контролем (94,6±1,8 %), що можна пояснити наявністю в біопрепаратах, крім регуляторних властивостей, біозахисного ефекту та відомого додаткового збільшення (в 3–5 разів) ефективності інсектицидної, нематодцидної, акарицидної дії аверсектинів за рахунок синергічної дії з препаратами мікроміцетів [10].

У подальшому регулятори стимулювали ріст рослин сої. Так, біопрепарат Регоплант у середньому за всю вегетацію (від фази першого справжнього листка до фази повної стиглості) підвищував висоту рослин на 2,7 % з максимумом стимулюючої дії у фазі другого листка – на 6,3 % до контролю (11,1±0,20 см). Регулятор Стімпо також підвищував висоту досліджуваних рослин під час польового експерименту на 2,0 % до контролю з максимумом на початку росту рослин у фазу першого справжнього листка – на 4,5 % до контролю (4,4±0,08 см).

Накопичення сухої речовини бобовими рослинами є важливим показником оцінки ефективності їх бобово-ризобіального симбіозу [3], а для сої в умовах Лісостепу України ще й діагностичною ознакою рівня її продуктивності та встановлення найдоцільніших прийомів вирощування [1].

РРР Регоплант і Стімпо значно посилювали процеси накопичення маси різними органами сої та стимулювали формування листкової поверхні (табл. 1).

Таблиця 1 – Рістові процеси рослин сої культурної сорту Аннушка за дії регуляторів росту рослин Регоплант і Стімпо у фазу цвітіння

Показник	Контроль	Регоплант	Стімпо
Маса сирої надземної частини, г	27,2±1,0	30,5±0,7*	30,8±1,3*
Маса сирих листків, г	10,2±0,5	11,4±0,2*	11,4±0,5
Кількість листків на рослині, шт.	11,8±0,5	12,6±0,4	12,8±0,5
Площа листків, см ²	601,1±28,4	700,2±15,0*	698,7±28,0*
Маса сухого стебла без листків, г	2,9±0,19	3,3±0,09	3,2±0,15
Маса сирого кореня, г	2,9±0,23	3,1±0,10	3,1±0,19
Маса сухого кореня, мг	671,9±38,2	721,0±37,5	709,8±52,2

Примітка: * – достовірна різниця з контролем

Так, у фазу цвітіння маса сирієї надземної частини рослин сої за дії Регопланту зростала на 12,1 %, а за дії Стімпо – 13,2 % до контролю, що можна пояснити зростанням маси листків та стебла. Маса сирих листків підвищувалась у обох дослідних варіантах на 11,8 % до контролю за рахунок зростання їх кількості та площі. Після обробки Регоплантом облистяність сої підвищувалась на 6,8 % і на 8,5 % – після застосування Стімпо. Площа листової поверхні однієї рослини зростала на 16,5% за дії Регопланту і на 16,2 % – Стімпо порівняно з контролем. Аналогічне зростання до контролю відбувалось і за масою сухого стебла на 13,8 і 10,3 %, відповідно.

Біопрепарати стимулювали ростові процеси не тільки у надземній частині рослин сої, а й підземній, хоч це виявляється не завжди [12]. Так, за обробки регулятором Регоплант маса сирого кореня зростала на 6,9 %, сухого – на 7,7 % та Стімпо – на 6,9 і 5,6 % до контролю.

Зазначене зростання ростових процесів можна пов'язувати не тільки із прямим стимулюючим впливом регуляторів, а й оптимізацією азотного живлення рослин за рахунок вищої ефективності спонтанного соєво-ризобіального симбіозу, який формувався на основі аборигенних популяцій бульбочкових бактерій (табл. 2).

Таблиця 2 – Бобово-ризобіальний симбіоз рослин сої культурної сорту Аннушка за дії регуляторів росту рослин Регоплант і Стімпо у фазу цвітіння

Показник	Контроль	Регоплант	Стімпо
Кількість бульбочок, шт./рослину	34,1±2,8	40,6±2,4	41,0±2,7
Маса сирих бульбочок, мг/ рослину	610,4±17,7	686,3±9,4*	678,6±29,8
Маса сухих бульбочок, мг/ рослину	148,1±3,2	164,3±4,0*	168,1±7,7*
Маса 1 сухої бульбочки, мг	4,58±0,20	4,17±0,08	4,09±0,05*
ЗНА бульбочок, мкг N ₂ / рослину/год	77,2±4,8	95,8±5,7*	87,4±5,1
ПНА бульбочок, мкг N ₂ / 1г. Сух.маси/год	516,2±45,8	587,6±49,8	542,0±50,4

Примітка: * – достовірна різниця з контролем

Біорегулятор Регоплант підвищував, порівняно з контролем, масу сирих на 12,4 % і сухих на 10,9 % бульбочок, за рахунок зростання їх кількості на 19,1 % до контролю на фоні зменшення їх розмірів – на 9,0 %. Аналогічні зміни виявлено і після застосування Стімпо, зростання сирієї маси бульбочок – на 11,2 %, сухої – 13,5 %, кількості – 20,2 % і зменшення середньої маси однієї сухої бульбочки – на 10,7 %. У цьому контексті дія Регопланту і Стімпо є аналогічною регулятору Емістим С, який є попередником Біолану, що входить до складу PPP Стімпо і також підвищував кількість та масу бульбочок у сої за сумісного застосування із інокуляцією [9].

Стимулююча дія рістрегуляторів проявлялась не тільки за зростанням кількості та маси бульбочок, а й за їх азотфіксувальною активністю, що не завжди спостерігається за сумісного застосування із інтродукованими ризобіями [9]. Так, загальна нітрогеназна активність (ЗНА) бульбочок сої за дії Регопланту зростала на 24,1 %, Стімпо – на 13,2 % порівняно з контролем та питома нітрогеназна активність (ПНА), аналогічно, на 13,8 і 5,0 %. Отримані дані вказують на високу азотфіксувальну активність спонтанного симбіозу, який активується за дії досліджуваних регуляторів.

Висновки. 1. Доведено, що передпосівна обробка насіння регуляторами росту Регоплант і Стімпо дозволяє оптимізувати схожість та ріст рослин сої, стимулює накопичення маси наземними та підземними органами рослин і активізує формування фотоасиміляційної листової поверхні у фазу цвітіння.

2. Встановлено, що передпосівна обробка насіння сої рістрегуляторами підвищує інтенсивність утворення та функціонування спонтанного бобово-ризобіального симбіозу, що дозволяє повніше реалізувати потенціал азотфіксації в системі «*Glycine max* – *Bradyrhizobium japonicum*».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бахмат О. М. Накопичення сухої речовини та урожайність сої у західному Лісостепу / О. М. Бахмат // Вісник аграрної науки. – 2009. – № 8. – С. 29-31.
2. Биорегуляция микробно-растительных систем : Монография / Г.А. Иутинская, С.П. Пономаренко, Е.И. Андreyuk и др.; Под общей ред. Г. А. Иутинской, С. П. Пономаренко. – К. : Нічлава, 2010. – 464 с.
3. Біологічний азот : Монографія / [Патика В.П., Коць С.Я., Волкогон В.В. та ін.]; За ред. В.П. Патики. – К.: Світ, 2003. – 422, [2] с.
4. Біологічно активні речовини в рослинництві / З.М. Грицаєнко, С.П. Пономаренко, В.П. Карпенко, І.Б. Леонтюк. – К. : ЗАТ «Нічлава», 2008. – 352 с.
5. Векірчик К. М. Перспективи вирощування сої культурної в ґрунтово-кліматичних умовах Тернопільської області / К.М. Векірчик, О.Б. Конончук // Физиология и биохимия культ. растений. – 2001. – Т. 33, №5. – С. 447-451.
6. Волкогон В.В. Значення регуляторів росту рослин у формуванні активних азотфіксувальних симбіозів та асоціацій / В.В. Волкогон, В.П. Сальник // Физиология и биохимия культ. растений. – 2005. – 37, №3. – С. 187-197.
7. Грицаєнко З. М. Методи біологічних та агрохімічних досліджень рослин і ґрунту / З. М. Грицаєнко, А. О. Грицаєнко, В. П. Карпенко. – К. : ЗАТ «Нічлава», 2003. – 316, [4] с.
8. Конончук О. Б. Вплив композиції добрив «Байкал ЕМ-1 У» та «Ризобіфіт» на сою культурну (*Glycine max* (L.) Merr.) / О. Б. Конончук, С. В. Піда, І. П. Григорюк // Біоресурси і природокористування. – 2010. – Т. 2, № 1/2. – С. 12-21.
9. Леонова Н.О. Ефективність застосування нітрагіну і регуляторів росту рослин при вирощуванні сої / Леонова Н.О., Титова Л.В., Танцюренко О.В., Антипчук А.Ф., Іутинська Г.О. // Сільськогосподарська мікробіологія, 2007. – Вип. 5. – С. 74-85.
10. Регулятори росту рослин. Рекомендації по застосуванню / [Л.А. Анішин, С.П. Пономаренко, З.М. Грицаєнко]. – К.: МНТЦ «Агробіотех», 2011. – 54 с.
11. Сайт ПП «Наукова селекційно-насінницька фірма «Соєвий вік» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.soya.kg.ua>. Перевірено : 25.09.2012.
12. Титова Л.В. Использование микробных ассоциаций как основы композиционных биопрепаратов для повышения продуктивности сои / Л.В. Титова, И.О. Леонова, И.С. Верхотурова и др. // Физиология растений : проблемы та перспективи розвитку : у 2 т. / НАН України, Ін-т фізіології рослин і генетики, Укр. т-во фізіологів рослин; голов. ред. В. В. Моргун. – К. : Логос, 2009. – Том 1. – С. 437-445.
13. Умаров М. М. Методы изучения азотфиксации и денитрификации в почве / М.М. Умаров, Ф.П. Кононков, М.Г. Куракова, Л.А. Зуева // Микроорганизмы как компонент биогеоценоза. – М.: Наука, 1984. – С. 107–119.

Ростовые процессы и бобово-ризобийный симбиоз сои культурной при предпосевной обработке семян рострегуляторами Регоплант и Стимпо

А.Б. Конончук, С.В. Піда, С.П. Пономаренко

Установлено, что регуляторы роста растений с биозащитными свойствами Регоплант и Стимпо усиливают ростовые процессы растений сои и активизируют образование и функционирование соево-ризобийного симбиоза на основе аборигенных популяций *Bradyrhizobium japonicum* в почвенно-климатических условиях Тернопольской области.

Ключевые слова: регуляторы роста растений, Регоплант, Стимпо, соя культурная, рост, бобово-ризобийный симбиоз.

Growth processes and legume-rhizobial symbiosis of soybean under the pre-exposure of seeds by the Rehoplant and Stimpo regulators

O. Kononchuk, S. Pyda, S. Ponomarenko

It was shown that plant growth regulators Rehoplant and Stimpo with bioprotective properties enhance of plant growth processes of soybeans and stimulate the formation and functional ability of a soybean-rhizobial symbiosis based on indigenous populations of *Bradyrhizobium japonicum* under soil and climatic conditions of the Ternopil region.

Key words: plant growth regulators, Rehoplant, Stimpo, soybean, growth, legume-rhizobia symbiosis.